

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče na Mostecku

Jana Baborová, DiS.

Katedra pastorační a sociální práce
Studijní program B7508 sociální práce
Studijní obor pastorační a sociální práce
Vedoucí práce PhDr. Hana Pazlarová, PhD

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče na Mostecku napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Zeměchách dne 10. června 2018

Jana Baborová, DiS.

Anotace

Příbuzenská pěstounská péče je v současné době hodně diskutovaným tématem nejen ve společnosti, ale také mezi odborníky a pracovníky, kteří pracují v přímé péči s tímto typem pěstounských rodin. Tato problematika je hodně řešena v posledních letech hlavně v souvislosti s konceptem změn v ústavní výchově. Odborníci a většinová společnost často diskutují nad přínosem pěstounské péče obecně a příbuzenská pěstounská péče často vyvolává ještě více otázek.

V mé bakalářské práci chci přiblížit to, co je vlastně pěstounská péče, chci ukázat jaký je její hlavní smysl, protože si myslím, že to podstatné se dostalo do pozadí. Je důležité poukázat na to, jaká jsou práva a povinnosti pěstounů a přiblížit problematiku příbuzenské pěstounské péče, zabývat se jejími pozitivy a negativy z pohledu přínosu pro svěřené dítě. Nezaopatřené dítě je to hlavní, od čeho by se všechno další mělo odvíjet. Je důležité vědět, jaký má na něj tato specifická forma pěstounské péče vliv.

Chci se soustředit na to, zda je současná právní úprava přínosná nebo by potřebovala nějaké změny. Pracuji jako doprovázející pracovník a toto téma mě velmi zajímá, protože pracuji převážně s rodinami v příbuzenské pěstounské péči, takže tato problematika je pro mě velmi aktuální. V této práci bych ráda poukázala na význam rodiny pro dítě, ať už se jedná o vliv na jeho vývoj či výchovu nebo jeho život ve většinové společnosti. Chci pracovat jak s odbornou literaturou, tak se zkušenostmi doprovázejících pracovníků z praxe.

Klíčová slova

příbuzenská pěstounská péče, dítě, rodina, výhody, rizika,

Summary

Familial foster care is currently a much discussed topic not only in society, but also among experts and professionals, who work in direct care with this type of foster families. This issue is much dealt with in recent years mainly in connection with the concept of changes in constitutional education. Experts and mainstream society often debate over the benefit of foster care in general and familial foster care often raises even more questions.

In my bachelor thesis I want to approach it, what exactly is foster care, I want to show what is its main sense, because I think it's essential to get into the background. It is important to point out, what are the rights and responsibilities of foster parents and approach the issue of kinship foster care, to deal with its positives and negatives from the point of view of benefit for the entrusted child. A dependent child is the main thing, from what would everything else should unfold. It is important to know what it has on this specific form of foster care influence.

I want to focus on whether the current legislation is beneficial or needs some change. I work as an accompanying worker and I am very interested in this topic because I work mostly with families in foster foster care, so this issue is very up to date for me. In this work I would like to point out the importance of the family for the child, whether it is an influence on its development or education or his life in the majority society. I want to work as with professional literature and with the experience of accompanying practitioners.

Keywords

family foster care, child, family, benefits, risks,

Poděkování

Děkuji mé vedoucí bakalářské práce PhDr. Haně Pazlarové, Ph. D za cenné rady a veškerou pomoc s jejím vypracováním. Mé poděkování patří také všem, kteří mi se vznikem této práce jakýmkoli způsobem pomáhali.

Obsah

Úvod	7
1. Náhradní rodinná péče	10
1. 1 Vývoj náhradní rodinné péče v České republice	10
1.2 Formy náhradní rodinné péče	11
2. Pěstounská péče	16
2. 1. Vznik a zánik pěstounské péče	17
2. 2 Dávky pěstounské péče	19
2. 3 Dohoda o výkonu pěstounské péče	22
2. 4 Doprovázení pěstounských rodin	22
3. Příbuzenská pěstounská péče	24
3. 1 Vztah pěstounské péče a svěřením dítěte do péče jiné osoby	26
3. 2 Podmínky umístění dětí do příbuzenské pěstounské péče.....	28
4. Výzkumná část	30
4. 1 Metodologie výzkumu	30
4. 2 Pozice výzkumníka	31
4. 3 Metody sběru a analýza dat	31
5. Empirická část	35
5. 1 Výhody umístění dítěte do péče příbuzných	35
5. 2 Rizika umístění dítěte do péče příbuzných.....	38
5. 3 Specifická témata v příbuzenské péči.....	41
Závěr.....	50
Seznam literatury	52

Úvod

Tématem mé bakalářské práce jsou výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče na Mostecku. Inspirací pro výběr tohoto tématu bylo hlavně to, že jako doprovázející pracovník si často kladu otázku, zda je dobré to, že dítě zůstává u své širší rodiny. Je to opravdu v nejlepším zájmu dítěte? Díky mé pracovní pozici se často dostanu k začátkům řešení situace dítěte, takže vidím to, jak se v biologické rodině dítěte kupí problém za problémem a přichází fáze, kdy se rozhoduje o tom, zda je pro dítě lepší opustit rodinu a zvolit ústavní zařízení nebo příbuzenskou pěstounskou péči.

Z počátku jsem to viděla jako jednoznačnou volbu, kde jinde by dítěti mělo být lépe, než v jeho rodině? S postupem získaných zkušeností a možností sledování dalšího vývoje situace v rodině si často tak jistá nejsem. V poslední době mi při mé práci vyvstala řada otazníků. Sleduji život v našich pěstounských rodinách, kde často prarodiče pečují o své vnouče, a ukazuje se řada problémů, kvůli kterým došlo k odebrání dítěte z jeho rodiny, se opakuje, proto jsem měla potřebu se tomuto tématu věnovat.

Začala jsem vnímat velké rozdíly mezi klasickou pěstounskou péčí a příbuzenskou pěstounskou péčí, kdy o děti pečují jejich příbuzní, ať už se jedná o prarodiče, sourozence nebo jiné příbuzné. Pracuji s oběma typy pěstounské péče, ve větším počtu přicházím do kontaktu s pěstouny prarodiči, kteří pečují o své vnouče či vnoučata.

Osobní zkušenost s těmito rodinami mě vedla k rozhodnutí, zaměřit svoji bakalářskou práci na příbuzenskou pěstounskou péči, jaké jsou její výhody a jaká naopak rizika.

Občas vidím, jak péče příbuzných vede k tomu, že rodič najde cestu zpět ke svému dítěti, jak došlo ke zklidnění dítěte tím, že nemuselo měnit své prostředí. Jak tedy rozhodnout, co je pro dítě správné? Na některé otázky bych ráda našla odpovědi při zpracování mé bakalářské práce.

Téma pěstounské péče je v posledních letech nejen v České republice velmi diskutované, protože se objevuje snaha snížit vysoký počet dětí v ústavní výchově, kdy se náhradní rodinná péče zdá jako velmi dobré řešení dané situace. Ze statistik je patrné, že příbuzenská pěstounská péče je nejpočetněji využívanou formou náhradní rodinné péče u nás.

Ve své práci chci na začátek vymezit základní typy náhradní rodinné péče jako je osvojení, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, poručenství či svěření do péče jiné fyzické osoby než je rodič, aby bylo vidět, jaké jsou možnosti svěření dítěte do různých typů péče. Dále chci přiblížit to, co je vlastně smyslem pěstounské péče, její vznik, legislativu a sociální zabezpečení. Je třeba se v dané problematice orientovat, pokud je uvažováno o změnách.

Ústředním tématem, kterým se chci zabývat v hlavní části mé bakalářské práce, je pěstounská péče, která je vykonávána příbuznými svěřeného dítěte. Chci se zaměřit především na prarodiče, protože ti jsou nejpočetnější skupinou v příbuzenské pěstounské péči a krátce přiblížit péči ostatních příbuzných.

Ráda bych objektivně poukázala na výhody a naopak rizika této specifické oblasti pěstounské péče, protože je velmi těžké posoudit, zda zvolená varianta je pro dítě to nejvhodnější.

Chci tedy přiblížit specifika příbuzenské pěstounské péče, ale také přiblížit a popsat současnou situaci v oblasti pěstounské péče a zvážit, jaký má dopad na výchovu a vývoj dítěte tím, že budou zmapovány její výhody a rizika, aby se ukázalo, jaký vliv na dítě to má.

Na poznatcích z praxe chci reflektovat, zda se teoretické poznatky, které popisují, shodují s realitou, a co je v praxi přínosné a co ne. Chci, aby práce byla pomocníkem osobám, které se aktivně zajímají o téma příbuzenské pěstounské péče. Práce je členěna do tří částí. V první části se věnuji konceptům, ze kterých má práce vycházet a tématu příbuzenské pěstounské péče,

o kterou se v této práci zajímám. Následující část je věnována metodologii výzkumu, kde zdůvodňuji volbu výzkumné strategie a metodu sběru dat.

Třetí část obsahuje analýzu a interpretaci získaných dat. Cílem empirické části je nalézt odpověď na základní výzkumnou otázku, která zní: „Jaké jsou výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče z pohledu doprovázejících pracovníků?“

V práci se snažím přiblížit poznatky z praxe doprovázejících pracovníků, které budou, buď stejné jaké jsou teoretické poznatky, nebo odlišné. Práce tedy přináší náhled na možné výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče.

1. Náhradní rodinná péče

„Výchova dětí a péče o jejich příznivý vývoj je především právem a povinností obou rodičů. Ne všichni rodiče se však chtějí nebo mohou o své děti starat. V situacích, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je třeba hledat optimální formu náhradní výchovy, která je také obsahem činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí.“¹

Je to forma péče, kdy dochází k tomu, že je dítě vychováváno „náhradními rodiči“ v takovém prostředí, které se velmi podobá prostředí, které je v přirozených rodinách. (Matějček a kol., 1999)

1.1 Vývoj náhradní rodinné péče v České republice

Je zajímavé sledovat vývoj péče o děti na území naší republiky. Hlavním poznatkem je to, jak se měnil pohled na potřeby dítěte. Na začátku byla péče zaměřena na zachování života dítěte, na jeho biologické potřeby. Dítě bylo v rodinách často používáno na domácí práce a rodiče zásadně neřešili jeho rozvoj nebo jeho názory a pocity. Postupem času se postupuje dále a je řešen také jeho rozvoj, osobní růst a začlenění do společnosti. Pro potřeby mé práce se stačí zmínit o posledním období. Po druhé světové válce, zvláště po roce 1948 došlo k podstatným změnám. Zařízení, jež měla tradičně status nalezinců, byla přejmenována na „ústavy péče o dítě“, byl zrušen dřívější propracovaný systém péče o ohrožené děti a ukončena činnost všech dobročinných sdružení.

Pěstounská péče ve všech formách, kromě příbuzenské, byla zrušena v roce 1950. Znovu obnovena byla až po 23 letech (Matějček a kol. 1999). Umístování dětí do náhradní rodinné péče bylo v Československu upraveno v roce 1963, kdy byl vydán stěžejní zákon této doby a to zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Podle zákona o rodině bylo nastaveno, že za každé dítě zodpovídal

¹<https://www.mpsv.cz/cs/14501>

jeho zákonný zástupce. Zákon o rodině jasně definoval podmínky pěstounské péče, osvojení, poručenství a opatrovnictví.

V současné době je náhradní rodinná péče dětem poskytována na základě občanského zákoníku formou adopce (tj. osvojení), poručenství, pěstounství. Dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí má náhradní rodinná péče přednost před ústavní výchovou. Zásadním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte. Zásadní změny oproti předchozí praxi je nově zavedena například pěstounská péče na přechodnou dobu a osvojení zletilého, což se v dřívějších dobách vůbec neobjevovalo.

1.2 Formy náhradní rodinné péče

Při zvolení náhradní rodinné péče jako nejvhodnějšího typu péče o dítě je potřeba dále rozhodnout o tom, jako podobu bude mít. Je potřeba zvážit vhodnou formu pro dítě.

Mezi základní formy NRP patří:

- osvojení
- pěstounská péče
- pěstounská péče na přechodnou dobu
- poručenství
- opatrovnictví
- péče jiné fyzické osoby, tzv. cizí péče

1.2.1 Osvojení

Od 1. 1. 2014 je právní vymezení osvojení upraveno v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Osvojení vedle svého hlavního poslání, které je nahradit nezletilému dítěti chybějící stabilní rodinné prostředí, výchovu, péči a lásku zároveň vede k naplňování smyslu života osvojitelů. (Matějček a kol. 2002)

Soud může o osvojení dítěte rozhodnout pouze v případech, kdy je dítě tzv. „právně volné“. Znamená to, že jeho rodiče se ho vzdali hned po narození a toto svoje rozhodnutí stvrdili po uplynutí ochranné lhůty, která trvá šest týdnů, nebo že je splněna doba tzv. kvalifikovaného nezájmu, což je u novorozenců dva měsíce, u starších dětí šest měsíců. (Zezulová, 2012)

Příklady, kdy se dá mluvit o tom, že je dítě „právně volné“:

- rodiče byli zbaveni rodičovské odpovědnosti a zároveň práva dát souhlas s osvojením,
- rodič není schopen projevit svou vůli nebo si uvědomit následky svého jednání nebo je ovládnout,
- rodič se zdržuje na neznámém místě
- rodič o dítě zjevně nemá zájem (minimálně 3 měsíce + 3 měsíce, kdy byl o důsledcích svého nezájmu poučen).

Ve výše uvedených případech souhlas s osvojením dává poručník, případně opatrovník dítěte. Je samozřejmostí, že nejdříve se oslovují blízcí příbuzní, kteří by byli schopni převzít dítě do péče. Osvojenec má mimo jiné např. dědické právo. Osvojením absolutně zanikají vzájemná práva mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Osvojitelé jsou vedeni v rodném listě osvojence, a to na místě rodičů. V ČR rozeznáváme dva druhy osvojení – osvojení zrušitelné a osvojení nezrušitelné. (Nožířová, 2012)

1.2.2 Pěstounská péče

Ze zákona o rodině je to forma náhradní rodinné péče, při které pěstoun o dítě osobně pečuje a je zodpovědný za jeho výchovu, avšak z právního hlediska mezi pěstounem a dítětem nevzniká stejný poměr, jaký je mezi rodičem a dítětem, jak je to v případě osvojení. Pěstoun má právo dítě

zastupovat a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech a nemá vyživovací povinnost k dítěti. K výkonu mimořádných záležitostí (např. vyřízení cestovního dokladu atd.) musí požádat o souhlas zákonného zástupce dítěte, případně soud. Stát zajišťuje hmotné zabezpečení dítěte a přiměřenou finanční odměnu těm, kteří se ho ujali a to prostřednictvím dávek SSP - dávkami pěstounské péče. Rodiče dítěte plní svou vyživovací povinnost k rukám místě příslušného úřadu. (Krausová, 2014)

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pro pěstounskou péči na přechodnou dobu se vztahují všechny výše uvedené informace týkající se pěstounské péče. Na pěstouny jsou kladeny vyšší nároky.

Specifika PPPD jsou:

- v časové omezenosti (může trvat nejdéle 1 rok)
- dítě může být svěřeno pouze rozhodnutím soudu na návrh OSPOD a jen osobám, které jsou vedeny v zvláštní evidenci pěstounů na přechodnou dobu
- osoby vykonávající pobírají odměnu i po dobu, kdy o žádné dítě nepečují; jsou v pohotovosti a měly by být připraveny přijmout dítě v krizové situaci bezprostředně po rozhodnutí soudu, a to v jakémkoli kraji ČR.

1.2.3 Poručenství

Novela zákona o rodině vnesla do právní úpravy staronový institut poručenství.

Soud stanovuje dítěti poručníka v případě, že:

- rodiče dítěte zemřeli,
- byli zbaveni rodičovské odpovědnosti,
- byl pozastaven výkon jejich rodičovské odpovědnosti nebo

nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (a proto nejsou nositeli rodičovské odpovědnosti).

Pokud poručník péči o dítě vykonává osobně, má on i dítě nárok na totéž hmotné zabezpečení, jako šlo by o pěstounskou péči. Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Mezi ním a dítětem však ze zákona nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dítětem. Výkon funkce poručníka je pod pravidelným dohledem soudu a to nejen správa majetku, ale také výchova dítěte. Poručník podává soudu zprávy o osobě poručence zpravidla jednou ročně. (Matějček a kol., 2002)

1.2.4 Opatrovnictví

Je to další pojem užívaný v náhradní rodinné péči, o stanovení opatrovníka rozhoduje soud a vždy je vymezen rozsah jeho práv a povinností vůči dítěti, a to vždy s ohledem na důvod, pro který byl dítěti opatrovník ustanoven. Opatrovník je dítěti ustanoven např. při řízení o osvojení. Opatrovník vykonává pouze některá rodičovská práva stanovená soudním rozhodnutím – není však zákonným zástupcem dítěte. Opatrovník ve srovnání s poručníkem nahrazuje rodiče pouze v omezeném rozsahu, dílčím způsobem vykonává některá práva a povinnosti rodičů. (Matějček a kol. 2002)

1. 2. 5 Péče jiné fyzické osoby

V tomto případě musí být splněna podmínka zájmu dítěte, fyzická osoba musí poskytovat záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasit. Soud má možnost stanovit rodičům vyživovací povinnost. Dítě je možno svěřit i do společné výchovy manželů, pokud se stane, že jeden z nich zemře, zůstává dítě ve výchově manžela druhého.

Rozvodem manželství společná výchova manželů zaniká. Rozvodu manželství musí předcházet úprava práv a povinností manželů k dítěti. Pokud soud hodlá dítě svěřit do výchovy jednomu z manželů, může tak učinit pouze se souhlasem druhého manžela. Tohoto souhlasu není třeba, jestliže druhý z manželů není plně způsobilý k právním úkonům nebo je-li opatření souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou.²

² <http://www.pravonadetstvi.cz/rodice-a-siroka-verejnost/vase-situace/uvazujete-o-nahradni-rodinne-peci/svereni-ditete-do-peci-jine-fyzicke-osoby-nez-rodice/>

2. Pěstounská péče

Pěstounská péče je podle občanského zákoníku forma náhradní rodinné péče, při které pěstoun o dítě osobně pečuje a je zodpovědný za jeho zdravý vývoj a výchovu.

Důležitý rozdíl oproti péči rodičů je v tom, že z právního hlediska mezi pěstounem a dítětem nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dítětem, tak jak je tomu v případě osvojení.

Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti, ale jen v běžných věcech a nemá vyživovací povinnost k dítěti. K výkonu mimořádných záležitostí se řadí např. vyřízení cestovního dokladu, musí požádat o souhlas zákonného zástupce dítěte, případně soud. Pokud je pěstoun přesvědčen o nesouladu mezi zájmem dítěte a rozhodnutím jeho zákonného zástupce, může se domáhat rozhodnutí soudu v dané věci.

Jedná se o státem podporovanou formu náhradní rodinné péče, která by měla dle nové právní úpravy dávek pěstounské péče zajišťovat hmotné zabezpečení dítěte a zároveň se zohledněním náročnosti této péče poskytovat adekvátní odměnu pěstounům. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů, u partnerů toto není možné. Současná právní úprava platná od 1. 1. 2013 výslovně stanovuje jako určující hledisko pro svěřeni do pěstounské péče zájem dítěte.

Je dáno, že pěstounská péče má ze zákona přednost před péčí o dítě v ústavním zařízení, ale zároveň péče rodičů je přednější než péče pěstounská.

Právní úprava umožňuje to, že pěstounská péče může být změněna na poručnickou péči v případech, kdy rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo jim byla rodičovská zodpovědnost omezena nebo jim byl pozastaven výkon rodičovské zodpovědnosti či je omezena jejich svéprávnost.

2. 1. Vznik a zánik pěstounské péče

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a jedině soud může také rozhodnout o zrušení pěstounské péče. Může tak učinit pouze ze závažných důvodů, vždy ale musí pěstounskou péči zrušit v případě, že o to požádá pěstoun.

Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte. V případě svěřeni dítěte do pěstounské péče je pěstoun povinen podporovat styk dítěte s jeho původní rodinou a osobami mu blízkými. Je-li dítě umístěno rozhodnutím soudu v ústavní výchově v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či v pěstounské péči na přechodnou dobu, případně pokud s tím rodiče souhlasí, může být dítě rozhodnutím soudu dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem.

Nebude-li do tří měsíců od právní moci rozhodnutí o svěřeni dítěte do dočasné péče zahájeno řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče, pozbude rozhodnutí o dočasném svěřeni do pěstounské péče právní účinky.³

2. 1.1 Specifika vzniku a zániku příbuzenské pěstounské péče

Dlouhodobá pěstounská péče má své specifikum tj. příbuzenskou pěstounskou péče, která je stěžejním tématem mé práce a tedy je potřeba podrobněji zmínit její vznik. Dítě se často v péči příbuzných ocitá z různých důvodů, často je to i kombinace několika z nich.

Základní příčiny, na základě kterých se dítě ocitá v péči příbuzných:

- náhlá úmrtí obou biologických rodičů,
- úmrtí jednoho z biologických rodičů, na základě kterého se druhý rodič dostane do nezvladatelné situace a dítě opustí,
- biologický rodič se sociálně patologickým životem,

³ <http://www.adopce.com/pestounska-pece/zakladni-pojmy/>

- psychická diagnóza rodiče,
- rodič nacházející se ve výkonu trestu,
- rodič s problémy závislosti na alkoholu či na drogách. (Hanušová, 2009)

Zajímavé je zde sledovat motivy k výkonu pěstounské péče. Příbuzný často nežádá o pěstounskou péči z vlastní vůle, ale vede ho k tomu nastalá situace v rodině a je „morálně nucen“ se k této zkušenosti postavit. (Pazlarová, 2016)

Tento trend je podporován zákonem, kde právní úpravy zákona č 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, která vstoupila v platnost 1. 1. 2013, je podporována pozice příbuzných dítěte, pokud se péče chtějí ujmout. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., § 20, ods.3, písmeno b) zní: „Zprostředkování pěstounské péče sociálně právní ochranou dětí se neprovádí, podala-li návrh na svěření dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná nebo fyzická osoba blízká dítěti nebo jeho rodině.“⁴

Základní velmi diskutovaný rozdíl je v tom, že když příbuzní podají návrh na svěření dítěte do pěstounské péče, tak na rozdíl od nepříbuzných pěstounů neprocházejí klasickým standardním procesem zprostředkování. Příbuzní jsou vyňati z posuzování jejich kompetencí pro tuto roli a celkově se nemusí podílet na přípravách před přijetím dítěte.

Proces umístění dítěte u příbuzných do příbuzenské pěstounské péče je tedy podstatně snazší, avšak pouze příbuzenský vztah však ke kvalitní péči nestačí. Na druhou stranu se příbuzní děti velmi často ocitají v situaci, kdy je po nich vyžadováno rychlé rozhodnutí, zda se dítěte ujmou či nikoli. Když tedy srovnáme situaci příbuzenských pěstounů s nepříbuzenskými, můžeme vidět, že počáteční situace je absolutně odlišná. (Pazlarová, 2016)

⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 20 odst. 3.

Oba typy péče mohou být ukončeny několika různými způsoby např. zletilostí dítěte,⁵ na základě rozhodnutí soudu či jiných právních skutečností.

Nejčastější důvod zrušení pěstounské péče bývá návrh pěstounů, jedná se především o řešení dlouhodobějšího stavu, kdy pěstouni mají problém s výchovou svěřeného dítěte nebo se dítě nezačlení do rodiny a má to negativní vliv na další členy rodiny.

2. 2 Dávky pěstounské péče

Po čtyřech letech došlo od 1. ledna 2018 ke změnám ve výši dávek pěstounské péče. Dlouhodobí pěstouni jsou za svou náročnou péči o dítě lépe odměněni, došlo k navýšení odměny pěstounů oproti předešlým obdobím o 50 %. Naopak odměna přechodných pěstounů zůstane stejná jako dosud a navíc přechodným pěstounům zanikl nárok na čerpání rodičovského příspěvku. U dlouhodobé i přechodné pěstounské péče pak bude o 10 % navýšen příspěvek na úhradu potřeb dítěte.

Je třeba rozlišit, komu jsou dávky vypláceny. Podporováni jsou především osoby pečující a nezaopatřené děti. Osobou pečující se rozumí podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí osoba, která:

- je pěstounem,
- byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem, a to po dobu, po kterou má nezaopatřené dítě nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje,

⁵ Dosažení zletilosti, a tedy i plné svéprávnosti, se váže k dovršení 18. roku věku (§ 30 odst. 1 NOZ). Již před touto dobou se může nezletilý stát plně svéprávným, a to přiznáním svéprávnosti soudem (§ 37 NOZ) či uzavřením manželství se souhlasem soudu (§ 672 odst. 2 NOZ).

- má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem. (Zákon č. 359/1999 Sb.)

Nezaopatřené dítě je dítě do skončení povinné školní docházky nebo i poté, nejdéle však do 26. roku věku, a to, pokud se systematicky připravuje na své budoucí povolání, se nemůže kvůli nemoci či úrazu soustavně připravovat na své povolání nebo je neschopno z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu vykonávat výdělečnou činnost.

Mezi dávky pěstounské péče řadíme příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla, příspěvek při ukončení pěstounské péče (Ministerstvo práce a sociálních věcí)

2. 2. 1 Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Tabulka č. 1

Konkrétní částky závisejí na věku dítěte a jeho zdravotním stavu

Nezaopatřené dítě ve věku	Zdravé	Závislost I.	Závislost II.	Závislost III.	Závislost IV.
do 6 let	4 950	5 115	6 105	6 490	7 040
od 6 do 12 let	6 105	6 215	7 480	7 975	8 635
od 12 do 18 let	6 985	7 095	8 580	9 130	9 570
od 18 do 26 let	7 260	7 425	8 910	9 460	9 900

Zdroj: MPSV

2. 2. 2 Odměna pěstouna

Odměna pěstouna je způsobem společenského uznání osobě pečující o dítě v pěstounské péči. Výše odměny za jedno dítě činí 12 000 Kč měsíčně, za dvě svěřené děti 18 000 Kč měsíčně, za tři svěřené děti 30 000 Kč. Dále je zohledněno případné postižení dítěte a náročnost o jeho péči.

2. 2. 3 Příspěvek při převzetí dítěte

Tento příspěvek je jednorázovou dávkou, která má pokrýt náklady na příchod dítěte do náhradní rodiny. Jeho výše je vázána na věk dítěte. Příspěvek je vyplácen pouze dlouhodobým pěstounům. Do 6-ti let věku dítěte se jedná o částku 8 000 Kč, od 6-ti do 12 let věku dítěte je to částka 9 000 Kč a od 12 do 18 let věku dítěte se jedná o částku 10 000 Kč.

2. 2. 4 Příspěvek na pořízení motorového vozidla

Pěstoun, který má svěřeny tři a více dětí, má také nárok na příspěvek na pořízení osobního motorového vozidla. Příspěvek je poskytnut ve výši do 70 % celkových nákladů na pořízení vozu nebo na opravu vozidla pěstounem vlastněného, maximálně do výše 100 000 Kč. V průběhu 10 let nesmí tyto příspěvky přesáhnout celkovou sumu 200 000 Kč.

2. 2. 5 Příspěvek při ukončení pěstounské péče

Jedná se o jednorázový příspěvek fyzické osobě, která byla v době zletilosti v pěstounské péči, a to ve výši 25.000 Kč. Současně s ním zaniká nárok na vyplácení příspěvku na úhradu potřeb dítěte. (Zákon č. 359/1999 Sb.)

Pěstouni dostávají odměnu, protože společnosti prokazují velkou službu, protože pečují o děti, které mají složitou minulost, a to se často projevuje na jejich chování, což působí náročně při péči o ně. (Zezulová, 2012)

2. 2. 6 Sociální zabezpečení u příbuzenské pěstounské péče vykonávané prarodiči

O nároku na poskytnutí této dávky rozhoduje Úřad práce na základě podkladů z orgánu sociálně právní ochrany dětí. Tím, že nejsou jasně vymezená pravidla a situace prarodičů se posuzuje individuálně, tak se často v praxi stává, že zákon není dotvořen a potřeboval by jasná vymezení, kdy nárok na dávky je a kdy ne, protože se občas stává, že v jednom kraji pěstouni dávky dostanou a ve druhém ne. Zákon sice stanovuje, že prarodiče mají k dítěti vyživovací

povinnost, ale občas dochází k tomu, že se po nepřiznání dávek dostávají na hranici chudoby a zajištění potřeb dítěte jde velmi těžce. (Mikulajová, 2015)

2. 3 Dohoda o výkonu pěstounské péče

Dohoda o výkonu pěstounské péče je veřejnoprávní smlouva, která vychází ze zákona o sociálně právní ochraně dětí a správního řádu.

Pěstoun má povinnost tuto smlouvu uzavřít, ale má právo si vybrat doprovázející organizaci ve spolupráci s příslušným obecním úřadem s rozšířenou působností, v jehož obvodu má pěstoun trvalé bydliště. Kromě zákonných náležitostí dohody, je hlavním obsahem výkon pěstounské péče, kdy je vymezeno ujednání o naplňování práv a povinností pěstouna. Je zde nastaven systém vzájemné spolupráce a dohoda reaguje na nastavený individuální plán ochrany dítěte. (Metodika J&T)

2. 4 Doprovázení pěstounských rodin

Termín „doprovázení pěstounských rodin“ v sobě zahrnuje základní služby, na které mají pěstounské rodiny nárok daný zákonem č. 401/2012 Sb. o sociálně právní ochraně dětí. Tento svůj nárok uplatňuje na základě dohody o výkonu pěstounské péče, kterou uzavírá s některým z pověřených subjektů (OSPOD, pověřená právnická osoba, pověřená fyzická osoba), pro stručnost označovaných obvykle jako „doprovázející organizace.“

Jsou poskytovány tyto služby:

- Účelová odlehčovací péče
- Neúčelová odlehčovací péče (respitní péče)
- Zajištění či zprostředkování odborné pomoci
- Zajištění průběžného vzdělávání pěstounů
- Podpora vztahu s rodiči a dalšími blízkými osobami
- Dohled nad naplňováním dohody o výkonu pěstounské péče

Kromě těchto služeb může doprovázející organizace nabídnout pěstounovi i další nenárokové služby v souladu s IPOD. (Krausová, 2014)

3. Příbuzenská pěstounská péče

Na základě výše popsaných důležitých aspektů pěstounské péče se v této kapitole budu věnovat pouze příbuzenské pěstounské péči, která je stěžejním tématem mé práce. Tento typ péče vykonávají převážně prarodiče, dále pak teta, strýc, starší sourozenci a v neposlední řadě vzdálenější příbuzní dítěte.

Specifickou formou pěstounské péče je příbuzenská pěstounská péče, na kterou je zaměřována moje pozornost v této práci. Jak už název napovídá, tak tato forma náhradní rodinné péče je realizována příbuznými dítěte.

Ve velkém množství případů ze statistik vyplývá, že pěstouny jsou prarodiče. Není to však pravidlem, občas se stává, že o děti mohou pečovat také jejich strýcové, tety, starší sourozenci nebo vzdálenější příbuzní (Gabriel, Novák, 2008). Většinové zastoupení prarodičů v pěstounské péči dokazuje statistika z roku 2013, ve které je uvedeno, že v tomto roce bylo evidováno 5 640 prarodičů nacházejících se ve funkci pěstouna. Jiných příbuzných ve funkci pěstouna bylo evidováno 1 796 a cizí osoby pečující o dítě v pěstounské péči byly zastoupeny počtem 3 822 (MPSV, 2013). Jedním z možných vysvětlení tohoto vysokého počtu je to, že v případě potřeby svěřit dítě do jiné péče než jednoho z rodičů je to, že příbuzní jsou orgánem sociálně-právní ochrany dětí kontaktováni vždy jako první, pokud je dítěti nutné zajistit náhradní rodinnou péči.

Příbuzní se však často sami ujmou péče o dítě, o které nemůže být postaráno jeho vlastními biologickými rodiči (Králičková, 2007)

Je zajímavé, že za uplynulých deset let se počet prarodičů, kteří se stali pěstouny, více než zdvojnásobil. Právě proto je nutné zkoumat specifika spojená s touto rolí. Podobně i zahraniční autoři (např. Dolbin-MacNab, 2009) uvádějí, že narůstá počet prarodičů, kteří přebírají zodpovědnost za výchovu a péči o svoje vnoučata, která jim byla svěřena do jejich péče.

Farmer a Moyers (2008) tvrdí, že příbuzenská pěstounská péče je obecně považována jako výhodná pro dítě. Její pozitivní stránky se projevují především v oblastech vlastní identity, stability, duševního zdraví dítěte a jeho chování. Dítě tak může zůstat se svými vlastními příbuznými a mnohdy i se svými sourozenci. Nachází se tedy i nadále v prostředí, které je pro něho známé a je i nadále součástí své vlastní rodiny. To pro dítě není tolik zatěžující jako umístění do cizí pěstounské rodiny (Farmer, Moyers, 2008). Dítě se snadněji aklimatizuje, netrpí tolik poruchami vnímání vlastní identity a není tolik stigmatizováno, jako když je dítě umístěno do jiné formy náhradní rodinné péče. Dítě se díky výchově příbuznými může identifikovat alespoň s obrazem svých biologických rodičů, když už nemůže být vychováváno přímo jimi. (Uhlířová, 2010)

Zažívají mnohem větší pocity trvalosti, bezpečí, mají méně problémů s chováním a méně často utíkají z domova. Místo, kde pobývají se svými příbuznými, častěji nazývají domovem, než děti, které jsou v „klasické“ pěstounské péči. Také děti, které jsou týrané a dostanou se do příbuzenské pěstounské péče, jsou daleko méně ohroženy syndromem CAN,⁶ než v případech jiných forem náhradní rodinné péče (Štěrbová, Kalábová, 2009).

Příbuzní si umějí lépe poradit, pokud se projeví problémové chování dítěte nebo jeho zdravotní problémy než rodina, která k sobě přijme pro ně cizí dítě (Farmer, Moyers, 2008). Již vědí z předchozích zkušeností jak s dítětem pracovat, na co dobře reaguje a co se v minulosti osvědčilo.

V určitých případech může být příbuzenská pěstounská péče přínosná

⁶ „Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, obecně označovaný v anglosaské literatuře jako Child Abuse and Neglect (CAN) a odtud převzatý i do naší terminologie, je soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Jsou výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jejich nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte.“ (DUNOVSKÝ a kol., 1995, s. 15)

i pro samotné prarodiče pečující o svá vnoučata. Uhlířová (2010) uvádí, že někteří prarodiče péčí o svá vnoučata duševně omládnou. Přijetí vnoučete může v konečném důsledku jejich život obohatit a posilovat pocit, že mají v životě ještě nějaké uplatnění a nemají čas řešit běžné starosti starších lidí. Někteří prarodiče tak přes svůj vyšší věk začnou pracovat s moderními technologiemi, cestovat, navštěvovat s dětmi jejich kroužky atd. Na druhou stranu je to pro ně velká fyzická, psychická, finanční a také sociální zátěž, a proto je nutné, aby se jim dostávalo všestranné odborné podpory ze strany sociálních pracovníků (Uhlířová, 2010). Jen tak může tento typ příbuzenské pěstounské péče plnit dobře svoji funkci a vyzvednout své přednosti.

3. 1 Vztah pěstounské péče a svěření dítěte do péče jiné osoby

Je třeba se také pozastavit nad svěřením dítěte do péče jiné osoby a jeho vztahu k pěstounské péči. K této problematice existují rozličné názory. Někteří institut svěřeneckví pokládají za zbytečný, jiní jej naopak doporučují. Rozhodování soudů v této oblasti není jednotné.

Výraznou, a také poměrně diskutovanou, odlišností mezi těmito instituty je finanční stránka věci. Chci poznamenat, že po rekonstrukci byla právní úprava svěřeneckví více konkretizována. Velmi pozitivní změnou je doplnění ustanovení týkající se výživného. Dříve, pokud nebylo možné uložit vyživovací povinnost rodičům dítěte, ustanovení o svěřeneckví nebylo aplikováno.

Dle současně účinné právní úpravy bylo ustanovení rozšířeno také o výživné ostatních příbuzných. Taková právní úprava se jeví rozumnější, neboť vyživovací povinnost vůči dítěti nemají pouze jeho rodiče, ale také další příbuzní, jak bylo naznačeno výše.

Ačkoli byla právní úprava svěřeneckví novelizována, stále obsahuje nedostatky. Jedním z nich je již nastíněné financování. Při srovnání

s pěstounskou péčí je vidět, že osoba pěstouna má nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla dle ust. § 47f – 47m ZSPOD. Osobě, která pečuje o svěřené dítě, nevzniká nárok na dávky pěstounské péče. Obsah pěstounské péče i svěřenectví je ve své podstatě stejný, tedy osobní péče o dítě.

Do svěřenectví také mohou být svěřeny děti se specifickými potřebami, s postiženími, retardací či traumaty. Péče o tyto děti je pak stejně náročná jako v případě pěstounské péče a finančně nákladná. Zvláště pokud se např. jedná o prarodiče, kteří pobírají pouze starobní důchod. Nesmí se však opomenout, že dítě může mít nárok i na jiné dávky, např. již zmíněný sirotčí důchod. V takovém případě by nebylo nezbytné, aby osoba, která o dítě pečuje, pobírala dávky pěstounské péče a postačovalo by svěřením dítěte do péče jiné osoby. To však bude zřejmě platit za předpokladu, že dítě nebude např. vyžadovat speciální péči z důvodu zdravotního stavu.

Z tohoto úhlu pohledu by v takových případech bylo vhodnější dítě svěřit spíše do pěstounské péče, neboť zde je zajištěna např. možnost intenzivnější kontroly nad průběhem.

Dalším negativem spojeným se svěřenectvím je vyplácení výživného na dítě. Zatímco u pěstounské péče vyplácí rodiče dítěte (či jeho příbuzní) výživné státu a ten je následně vyplácí pěstounům v rámci dávek pěstounské péče, výživné je u svěřením dítěte do pěstounské péče vypláceno dle ust. § 956 odst. 1 OZ k rukám pečující osoby.

Zde může být pro pečující osoby problém ve vymahatelnosti výživného. Pokud rodiče příp. jiní příbuzní neplatí výživné, může být pro pečující osoby poměrně obtížné jej vymáhat. Pro pěstouny je situace jednodušší, neboť případné neplnění povinnosti platit výživné by vymáhal stát. V situaci, kdy výživné není možno uložit, ustanovení o svěřením dítěte do péče jiné osoby

se nepoužijí. Nabízí se otázka, co se stane v případě, kdy je vyměřeno nízké výživné. Dle mého názoru je na pečlivé úvaze soudu, jakou formu náhradní rodinné péče zvolí. Pěstounská péče kromě finanční stránky poskytuje také možnost dohledu nad úspěšností, což u svěřenectví chybí. Výrazným pozitivem je také financování pěstounů. Soud by měl pečlivě posoudit všechny okolnosti případu a na jejich základě společně s ohledem na zájem dítěte rozhodnout, který z institutů bude nejvhodnější.

3. 2 Podmínky umístění dětí do příbuzenské pěstounské péče

Příbuzní musí klasicky podat návrh na svěřením dítěte do pěstounské péče přímo na soud, který je místně příslušný bydlišti dítěte. Tento postup je stejný také v případě, že příbuzný žádá o jmenování poručníkem. Také v tomto případě soud upřednostňuje osoby příbuzné či osoby, které jsou dítěti blízké.⁷

Výrazným rozdílem je to, že příbuzní neprocházejí klasických „testováním“ a tedy vůbec nepodstupují **proces zprostředkování**, který výhradně zajišťuje krajský úřad, v Praze tuto činnost poskytuje Magistrát hlavního města, jako je tomu v případě péče cizí osoby, kdy zprostředkování také slouží k tomu, že je vyhledáno dítě, jemuž je třeba zajistit náhradní rodinnou péči – tato fáze u příbuzných odpadá.

U příbuzných tato fáze není a jejich předpoklady pro péči o dítě posuzuje pouze soud na základně návrhu o svěřením dítěte do pěstounské péče. Podmínkou je, že pečující osoba musí poskytovat záruku řádné péče, podmínkou je trvalé bydliště na území České republiky a hlavně souhlasit s tím, že převezme svěřené dítě do své péče. Soud rozhoduje v každém případě individuálně, posuzuje vazby dítěte na tuto osobu, také důsledky, které by to

⁷ Osoba blízká je česká právní kategorie osob použitelná pro účely soukromého i veřejného práva. Za osobu blízkou se považují přímí příbuzní, manželé a registrovaní partneři, sourozenci, ale i jiné osoby, které by důvodně pociťovaly újmu druhého za újmu vlastní. V jistých kontextech mohou být za osobu blízkou považovány i právnické osoby. (§ 22 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník)

pro dítě mělo v praxi, např. odloučení od sourozenců, nežádoucí změna prostředí atd. Hlavním kritériem, které posuzuje, je nejlepší zájem dítěte nejen v současné situaci, ale i do budoucna. Soud má právo si vyžádat nejrůznější dokumenty a podklady, které uzná, že jsou zásadní při posuzování situace dítěte, např. ekonomické poměry příbuzného, zdravotní stav, sociální poměry rodiny příbuzného, vazby na dítě. U soudu je také řešeno to, jaká je aktuální situace rodiče, zda je možné to, že si dítě vezme do své péče, zda je schopen platit výživné, být s dítětem v kontaktu.

Soud stanovuje kolizního opatrovníka, aby byl zajištěn neutrální postoj, který by měl sloužit k tomu, že opatrovník posoudí, zda navrhované řešení je v zájmu dítěte. V zahraničí se objevují další zajímavé podmínky a to např. čistý trestní rejstřík všech osob v domácnosti žadatele, nebo čistý trestní rejstřík 5 let zpětně.

Umístění dítěte k příbuzným se občas děje na základně předběžné úpravy poměrů dítěte, v praxi se používá předběžné opatření, které je vydáno z důvodu špatné situace dítěte, která by mohla vést k jeho ohrožení. Je to krajní řešení, kdy je závažným způsobem ohrožena výchova nebo péče o dítě, v některých případech je dokonce ohroženo zdraví nebo život dítěte.

Soud musí v těchto případech rozhodnout do 24 hodin od podání návrhu ze strany OSPOD. Tato situace vyvolává potřebu intenzivní odborné podpory všech zúčastněných. Pěstouni jsou často během krátké doby postaveni před zásadní životní rozhodnutí. Není čas se v klidu rozhodnout, na situaci se připravit. Má to zásadní vliv na další život rodiny.

Předběžné opatření je krizovým a časově omezeným institutem, na který navazuje proces hledání dlouhodobého řešení situace. Je doporučována případová nebo rodinná konference, cílem je dospět ke zklidnění situace a nalezení vhodného řešení nastalé situace. (Metodická příručka J&T)

4. Výzkumná část

Cílem mého výzkumu je najít odpověď na základní výzkumnou otázku: „Jaké jsou výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče z pohledu doprovázejících pracovníků?“ Chci zmapovat rizikové prvky, které mají vliv na situaci dítěte a naopak výhody, které z této formy náhradní rodinné péče plynou. Budu se snažit o porozumění jejich působení. Abych naplnila tento cíl výzkumu, rozložila jsem si základní výzkumnou otázku do několika dílčích výzkumných podotázek. Následující výzkumné implikace jsem vyvodila z teoretické části práce.

Záměrem mé bakalářské práce je popsat současný stav v příbuzenské pěstounské péči, na kterou měly vliv změny související s novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, které jsou platné od 1. 1. 2013 a zároveň zjistit, zda a jakým způsobem to ovlivnilo situaci dítěte v tomto druhu pěstounské péče a současně odhalit, jaká jsou výhody a rizika pro dítě v příbuzenské pěstounské péči, která strana převažuje.

Při rozhovorech jsem se často setkala s tím, že je třeba každý případ velmi pečlivě zvážit a přistupovat k němu individuálně, protože není možné říci, zda je to přínosem pro dítě či nikoliv. Ve svých otázkách jsem se také zaměřila nato, zda současná právní úprava je spíše přínosem nebo by potřebovala zohlednit poznatky z praxe a zapracovat je do zákonné úpravy.

4. 1 Metodologie výzkumu

V následujících částech se zabývám metodou sběru dat mého výzkumu. Přiblížím způsob analýzy dat, aby bylo jasné, kde jsem data ke svému výzkumu získávala a následně přiblížím postup, jakým jsem data zpracovávala a analyzovala.

Než jsem začala analyzovat získaná data a informace, tak jsem na začátek sestavila základní anamnézu respondentů mého výzkumu, která je velmi

důležitá k tomu, aby bylo vidět, jaká je jejich praxe a jak jsou relevantní jejich poznatky z praxe.

4. 2 Pozice výzkumníka

Vkládám do mé bakalářské práce také kapitolku o mé pozici výzkumníka. V mé práci se snažím být objektivní a nestranná, ale jako doprovázející pracovník neziskové organizace jsem jistě ovlivněna, protože má přímá práce s klienty se projevuje na mých názorech a pohledech, i když se snažím oprostit se a pohlížet na příbuzenskou pěstounskou péči nestanně.

V současné době pracuji v Diakonii ČCE v Mostě jako doprovázející pracovník deseti pěstounských rodin a zároveň jsem vedoucí služby od roku 2015, kdy jsem přešla do služby doprovázení pěstounských rodin ze služby terénní sociální práce, kde jsem pracovala tři roky jako sociální pracovníce. Jiné zkušenosti v sociální práci po studiu Vyšší odborné školy sociálně právní v Mostě nemám.

Snažila jsem se vybrat takové respondenty, kteří jsou z různých organizací nejen neziskových. Jsou to respondenti, se kterými komunikuji denně, ale i tací, se kterými nejsem téměř v žádném kontaktu, aby můj výzkum byl co nejvíce nezaujatý a vhlížel na problematiku z více stran nejen např. jedné neziskové organizace. Troufám si říci, že mám hluboký vhled do problematiky díky své profesi a schopnosti komunikovat s respondenty z jiných doprovázejících organizací během výzkumu. Mám pocit, že respondenti odpovídali na otázky bez zábran a obav, často jsme se dostali do široké diskuze o tomto tématu.

4. 3 Metody sběru a analýza dat

Pro zodpovězení svých výzkumných otázek jsem vycházela z vybraných statistických údajů o výkonu sociálně-právní ochrany dětí, dále pak z Analýzy

pro tvorbu III. komunitního plánu pro rok 2015 – 2018 v Mostě a také z Analýzy situace příbuzenské péčovské péče, která byla zpracována v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí „Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí“.

Dále jsem zvolila kvalitativní výzkum, který se snaží proniknout do zkoumaného problému a to v co možná nejkompexnějším úhlu pohledu, který zahrnuje a zohledňuje také veškeré okolní vazby a vztahy k problému. (Reichel, 2009)

Kvalitativní výzkum není postaven na sbírání statistických dat, ale ve sbírání údajů prostřednictvím hlubšího a delšího kontaktu s „terénem“. Například zjišťováním a sledováním běžného každodenního života lidí a v jejich přirozeném prostředí – pokud je to možné. (Reichel, 2009)

Jednou z metod, kterou je možné využít ke sběru dat v kvalitativních metodách výzkumu je interview. Odpovídajícím významem je v češtině slovo rozhovor. Rozhovor lze rozdělit na čtyři rozdílná stadia: 1. úvod (navození kontaktu, ice breaking tj. – prolomení ledů, metafora na metodu dobrého navození bližšího psychosociálního kontaktu, zajištění spolupráce, optimalizace atmosféry, odstranění trémy). 2. rozvíjení (trychtýřové otázky: začíná se obsáhlejší otázkou a postupně se otázky zužují k důležitému specifickému bodu. Rozhovor přitom musí být sestaven tak, aby se zabránilo tomu, že by v pořadí dřívější otázky ovlivňovaly ty, které přijdou později, a aby determinovaly (určovaly) něco z respondentova vztahového rámce). 3. rozuzlení (jádro rozhovoru - získání důležitých informací). 4. závěr (uvolnění, motivace do další aktivity).⁸

Formu polostrukturovaného dotazování jsem si vybrala hlavně z důvodu velkých možností tohoto procesu získávání potřebných informací.

S touto technikou nemám moc zkušeností, proto jsem si podrobně připravila

⁸ https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=interview&typ_hledani=prefix

základní osnovu interview, nejen základní otázky, ale i různé podotázky, které by pomohly k vývoji interview potřebným směrem. Připravila jsem si několik „úvodních otázek“, které mi pomohly při začátku, abych se navázala na respondenta. Otázky jsem samozřejmě přizpůsobila rozhovoru a dané situaci. Hlavní část rozhovorů jsem realizovala během měsíce května dle časových možností respondentů. Má základní kritéria byla:

- praxe min. 2 roky
- zkušenost s pěstounskými rodinami v roli doprovázejícího pracovníka
- přímá práce s pěstounskými rodinami

Místo si každý respondent zvolil sám, bylo zajímavé, že většina rozhovorů proběhla v kanceláři respondenta. Všichni respondenti jsou doprovázející pracovníci pěstounských rodin na Mostecku, jsou nebo byli v přímé péči s klienty, mají zkušenosti s příbuzenskou pěstounskou péčí, délka praxe je minimálně dva roky. Jedná se pouze o ženy, žádného muže, který by splňoval má základní kritéria, jsem se na Mostecku nedopátrala.

Respondenti byli předem upozorněni na to, že interview, které s nimi povedu, je nahráváno a bude využito pro potřeby mé bakalářské práce. Někteří z respondentů měli obavy, že se budu ptát na odborné otázky, na které nebudou znát odpověď, proto jsem jim na začátku dala základní otázky přečíst. Úmyslně jsem jim je nezaslala dopředu, aby je nemohli s nikým konzultovat a nestalo se, že mé výsledky budou zkresleny. Interview vždy začalo po přečtení otázek.

Potom došlo k písemnému zpracování. K vyhodnocení jsem použila otevřené kódování, kdy jsem sdělené informace získané v rozhovorech rozdělila do skupin, které spolu navzájem souvisí. Kódování mi tak pomohlo data rozdělit na úryvky, které spolu souvisí a ty pak následně přiřadit dle výzkumných otázek a cílů.

Všechny otázky byly směřované hlavně nato, co je pozitivní a negativní, dílčím cílem byla z rozhovoru vytáhnout co nejvíce stanovisek příbuzenské

pěstounské péči. Pak jsem si části rozhovorů rozdělila do kategorií. Přiřadila jsem je k poznatkům z teorie, které jsou součástí mé práce. Části rozhovorů, které nešly použít přímo v původním znění, byla potřeba stylisticky upravit, protože by nebyl jasný jejich smysl bez širšího kontextu. Samozřejmě bez vlivu na významový obsah slov.

Krátký popis jednotlivých respondentů

Respondent č. 1 – Je žena, v současné době pracuje s pěstouny v přímé péči, převážně s rodinami v příbuzenské pěstounské péči. Délka praxe v doprovázení 2,5 roku. V současné době doprovází 34 rodin.

Respondent č. 2 – Je žena, v současné době na rodičovské dovolené, dříve pracovala jako doprovázející pracovník převážně s rodinami v příbuzenské pěstounské péči. Délka praxe v doprovázení 2 roky. Doprovázela 6 rodin.

Respondent č. 3 – Je žena, v současné době koordinátorka v projektu MPSV. Délka praxe v doprovázení 3 roky, převážně příbuzenská pěstounská péče. Doprovázela 10 rodin.

Respondent č. 4 – Je žena, v současné době lektorka projektů úřadu práce, s pěstouny střídavě pracovala 15 let jako sociální pracovníce v NRP, poté jako lektorka.

Respondent č. 5 – Je žena, v současné době pracuje s pěstouny v přímé péči, převážně s rodinami v příbuzenské pěstounské péči. Délka praxe v doprovázení 3 roky. V současné době doprovází 15 rodin.

Respondent č. 6 – je žena, v současné době pracuje na poloviční úvazek v přímé péči převážně s pěstounskými rodinami v příbuzenské pěstounské péči. Délka praxe v doprovázení 4 roky. Aktuálně doprovází 12 rodin.

5. Empirická část

Analýza a interpretace

Část věnovanou analýze a interpretaci dat budu strukturovat podle dílčích výzkumných oblastí, jež budou tvořit jednotlivé kapitoly. Každá podkapitola bude obsahovat analýzu odpovědí respondentů strukturovanou podle stanovených indikátorů a dílčí shrnutí této podkapitoly.

5. 1 Výhody umístění dítěte do péče příbuzných

Tato specifická forma pěstounské péče přináší dětem určité výhody, které jiná forma nemůže nahradit.

5. 1. 1 Znalost prostředí

Často se jedná z našeho pohledu o drobnosti, ale pro dítě to může mít zásadní vliv v jeho životě: dítě se vyzná v domácnosti příbuzného, je zde zvyklé trávit svůj čas, takže se nestresuje zásadní změnou prostředí. Kromě citových vazeb, na které lze snáze navázat, má dítě již řadu zkušeností s pěstounem a ví, co od něj může čekat, což pozitivně působí na jeho psychiku. Respondent č. 1: „Dítě se často zklidní, když zjistí, že půjde k někomu z příbuzných a nemusí měnit školu a kamarády.“ Také v literatuře jsem se nesečkala s tím, že je dobré, aby dítě zcela změnilo prostředí. Za dobu mé praxe se mi stalo jednou, že jsme s poručníci uvažovaly o změně prostředí dítěte, protože svěřené dítě žilo v domácnosti, kde zemřela matka dítěte a vypadalo to, že by to bylo ve prospěch. Vlivem dalších událostí došlo k tomu, že se poručnice přestěhovala a nezletilá to velmi špatně nesla. Respondent č. 6 sdělil: „Někdy mi přijde, že by bylo nejlepší, kdyby děti šly co nejdál, ale je pravda, že to není prostředím, ale lidma.“

Dílčí shrnutí č. 1

Z rozhovorů s respondenty vyplývá, že znalost prostředí vnímají jako výhodu všichni. Někteří respondenti sdělují, že ponechání dítěte v jeho přirozeném prostředí vedlo ke zklidnění situace při odloučení od rodiče.

5. 1. 2 Dlouhodobý vztah mezi dítětem a příbuzným

Dítě má s příbuzným zážitky, takže je jednodušší zvládnout to, že je dítě odloučeno od rodiče. Jsou časté případy, kdy o dítě pečují prarodiče, kteří v rodině přímo žili, takže dítě zůstává v původním prostředí.

Respondent č. 4 sděluje: „V případech osiřelých dětí jsou tyto vlivy trochu jiného charakteru než v pěstounských rodinách, kde rodiče dítěte selhali ve své rodičovské roli. V obou případech je však tento vliv (výčitky prarodičů vůči vlastnímu selhání, stesk po vlastních dětech – rodičů svěřeného dítěte, soupeření rolí rodič-prarodič atd.) zásadně škodlivý pro psychický vývoj dítěte.“

Dílčí shrnutí č. 2

V této části došlo u respondentů k více názorovým směrům. Pokud je dítě v péči prarodičů z důvodu zanedbání výchovy a péče, tak vnímali jako nežádoucí to, že dítě zůstane v původní rodině.

Respondenti se dále shodují, že pokud dojde k osiření u dítěte, tak je dlouhodobý vztah zásadní pro jeho zklidnění a lepší průběh začlenění do současné situace. Pokud dojde k umístění např. k tetě a nejedná se o osiření dítěte, tak se často stává, že se zhorší rodinné vztahy.

5. 1. 3 Rodinná identita

Dítě je v kontaktu s historií své rodiny, zážitky, se svými ostatními příbuznými. Nadále zůstává součástí vlastní rodiny, má zachovanou identitu, dítě ví, kam patří. Není třeba hledat informace o rodinných kořenech, které trápí mnoho dětí v náhradní rodinné péči realizované cizí osobou. Z rozhovorů s respondenty

vyplývá, že význam rodinné identity pro dítě je zásadní, pouze respondent č. 5 sděluje: „Často vnímám při rozhovorech s dětmi to, že se stydí za svoji rodinu, bává to často v případech, kdy jsou děti odebrány z důvodu špatné péče v rodině.“

Dílčí shrnutí č. 3

Většina respondentů vnímá rodinnou identitu jako významnou pro dítě, je potřeba jí zohlednit při práci s dítětem.

5. 1. 4 Zachování vztahu s rodičem

Tato výhoda není automatická, záleží na individuální situaci rodiny a na přístupu příbuzných. V mnoha rodinách dítě zůstává v častém kontaktu se svými rodiči, existuje možnost, že dojde k posílení tohoto vztahu, což v nepříbuzenské pěstounské péči nebývá obvyklé.

Respondent č. 5 uvádí příklad z praxe: „Matka holce slíbila, že si pro ni přijede a ona pak seděla celý den u okna a odmítala odejít, aby matku nepropásla. Co ta malá na té mámě vidí, fakt nechápu.“ Respondent č. 6 sděluje: „Matka dítě navštěvuje v domácnosti, věnuje se mu, tráví s ním čas, ale obě jasně vědí, že matka by každodenní péči nezvládla.“

Dílčí shrnutí č. 4

V této oblasti došlo k nejvíce názorovým rozdílům, je potřeba k této problematice přistupovat velmi individuálně. Z rozhovorů vyplývá, že pokud jsou dítěti jasně vymezeny důvody toho, proč je v pěstounské péči a rodič zásadním způsobem nezasahuje do výchovy dítěte, tak je to přínosné, ale většina respondentů má zkušenosti s tím, že dítě žije v domnění, že kdyby nebylo pěstouna, tak je se svým rodičem a často si neuvědomuje to, že tomu tak není. V rozhovorech jsme často došly do diskuze, čím to je. Zda nedostatečným vysvětlením pracovníků OSPOD nebo je to“pokřivené vnímání situace v rodině dítětem.“

5. 2 Rizika umístění dítěte do péče příbuzných

Rizikem pro příbuzné může být nastavení hranic pro rodiče. Výhoda neformálního kontaktu může vést k nevhodnému narušování života dítěte a rodiny. Pro příbuzné je obtížnější nastavit a především udržovat pravidla, pokud mají rodiče snahu překračovat. (Pazlarová, 2016)

Respondent č. 4 uvádí: „Riziko shledávám v tom, že příbuzenská pěstounská péče je zneužívána a středem zájmu nebývá ani tak zajištění dítěte, v lepších podmínkách jako čerpání peněžních příspěvků na dítě v pěstounské péči. Navíc, jak jsem uvedla, ulehčuje nezodpovědným rodičům odložit dítě k prarodičům a neplnit si svoji vyživovací povinnost tu vlastně opět svalují na stát. Navíc dítě se dostává tam, kde svým způsobem již výchova jednou selhala...“ Respondent č. 5 uvádí: „Často se také objevuje hlavní důvod pěstounské péče, vidina peněz, které s sebou pěstounská péče přináší. Nejde ani o vztah k dítěti, pomoci mu, vychovat ho, pečovat o něho, ale o peníze, které často neputují k dítěti, ale na cigarety, dluhy a podobně.“

Respondent č. 6: „Domnívám se, že další nevýhodou je, že mnoho pěstounů si dítě do pěstounské péče vzalo kvůli dávkám, které pak na něj dostávají a nic dalšího je nezajímá.“

Dílčí shrnutí č. 5

V této části se většina respondentů shodla na tom, že největší riziko je motiv příbuzného, proč dítě do péče chce. Často se objevuje podezření, že příbuzný pěstoun si chce vyřešit svojí tíživou finanční situaci, což často není spjato se zájmem dítěte, když pominu zneužití dávek, tak často se to projeví na nezájmu o dítě, o jeho výchovu a vývoj.

5. 2. 1 Opakování špatných výchovných modelů v rodině

Jedná se o častý problém v příbuzenské pěstounské péči. Z důvodu toho, že příbuzní neprocházejí odborným posuzováním, může se stát, že rodina, která nezvládla výchovu či péči o svého člena, teď působí na svěřené dítě. Dá se říci,

že dochází k opakování stejných chyb a vzorců chování. Občas se stává, že příbuzným byl v minulosti pachatelem trestného činu nebo naopak se v rodině je určité „tabu“ například zneužívání nebo domácí násilí, které nemusí být známo a dítě je jim svěřeno.

Respondent č. 1 sděluje: „Děti babičky byly velmi často řešeny s kurátorkou, musely opakovaně na pobyt do střediska výchovné péče a s vnukem je to úplně stejný.“ Respondent č. 2 sděluje: „U sourozenců je to jiné, tam se to tak neprojevuje, ale u prarodičů je to velmi časný nežádoucí jev, často je to umocněno ještě tím, že pěstouni nemají sílu, aby dítě srovnali.“ Respondent č. 4 to shrnul velmi jednoduše: „Navíc se dítě dostává tam, kde svým způsobem již výchova jednou selhala.“

Dílčí shrnutí č. 6

V této části byli všichni respondenti jednotného názoru, že se toto velmi často děje v praxi. Nesetkávají se s tím, že když prarodiče v minulosti nefungovali, že by u svěřeného dítěte bylo jejich chování jiné. Prarodiče některé své negativní výchovné vlivy lehce změnil v rámci svých životních zkušeností, ale často je jedná o minimální rozdíl.

5. 2. 2 Nedostatečné schopnosti ve výchově

Tato oblast se podobá předchozí popsané části. Příbuzný pochází z nepodnětného prostředí, a i když chce o dítě pečovat a snaží se o jeho řádnou výchovu, tak se může stát, že se to nezdaří. Může se stát, že je třeba příbuzný negramotný, takže nemůže svěřené dítě rozvíjet ve školní přípravě.

Respondent č. 3 uvádí: „Našla jsem rodině nízkoprahové zařízení, kam by dítě mohlo docházet, tam by ho doučovali a pěstounka mi řekla, že ho to nebaví, tak k čemu to je.“ Respondent č. 5 říká: „Pěstounka umí jen nadávat nebo rozmazlovat nic mezi tím a kluci jsou už tak zvyklí, že nato nereagují.“

Dílčí shrnutí č. 7

Této části se respondenti shodli. Na Mostecku je řada pěstounů, kteří chodili na speciální školu nebo mají pouze základní vzdělání, není výjimkou, že nedokončené, proto je oprávněný předpoklad, že těžko vytvoří dítěti výrazně podnětné prostředí nebo mu budou nápomocni při domácí školní přípravě nebo při obtížích ve škole. Respondenti se často shodli, že nemají ani snahu dítěti najít někoho, kdo by mu mohl v rozvoji či se školní přípravou pomoci.

5. 2. 3 Špatný zdravotní stav příbuzného

Občas se stává, že příbuzný je starší nebo má špatný zdravotní stav. Stává se, že při rozhodování o umístění dítěte není počítáno s tím, že u starších osob se zdravotní stav horší a ubývá síla. Pěstoun je zaměřen na péči o dítě a často zanedbává svůj zdravotní stav či signály zhoršující se tělesné kondice. Respondent č. 6 uvádí: „Dále vidím nevýhodu v tom, že pěstouni jsou staří lidé, kteří mají mít již jiné starosti a ne, že budou vychovávat znovu děti.“

Dílčí shrnutí č. 8

U této problematiky se respondenti také převážně shodli. Dítě je často umístěno k prarodičům, protože jiná možnost v danou chvíli není, ale nikdo nepřemýšlí, jaká bude jeho situace za pár let, zda pěstoun zvládne zajistit péči o svěřené dítě, věnovat se mu a trávit s ním volný čas.

5. 2. 4 Narušené vztahy v širší v rodině

Často se toto může stát z více důvodů, vztahy v rodině jsou dlouhodobě špatné a tak se může stát, že dítě tím pádem je ochuzeno o další příbuzné. Opakem je to, že se vztahy zhorší z důvodu toho, že jednomu příbuznému je dítě odebráno a svěřeno do péče jiného a to se může stát spouštěčem konfliktu. Např. matce je odebráno nezpl. dítě a pečuje o něj starší sourozenec. (metodika J&T)

Respondent č. 2 sděluje: „Často přicházejí pěstouni s tím, že rodina reaguje po skončení soudu jinak, než tomu byla dřív. Většinou se to zlepší, ale znám pár případů, kdy se to nezlepšilo.“

Respondent č. 3 uvádí: „Já jsem to nikdy s pěstouny neřešila, myslím si, že to nebývá problém.“

Dílčí shrnutí č. 9

Většina respondentů se shodla na tom, že často dochází k narušení vztahů v rodině. Širší rodina si často neuvědomuje, že kdyby o dítě nepečoval pěstoun, tak bude muset do dětského domova. Respondenti v rámci rozhovoru uvedli několik příkladů, když došlo k silnému narušení rodinných vztahů natrvalo. Pro pěstouna je to pak velmi náročné, když se má nově starat o svěřené dítě a navíc přijde o podporu ze strany rodiny.

5. 3 Specifická témata v příbuzenské péči

V příbuzenské pěstounské péči se objevují jevy, které jsou specifické pouze pro tuto formu náhradní rodinné péče. V rozhovorech se ukazuje, že tím, že je příbuzenská pěstounská péče tak specifická, je těžké nastavit jednotná pravidla pro její posuzování. V této oblasti dvojnásobně platí, že je potřeba postupovat případ od případu. Z mé praxe vím, že dva hodně podobné případy jsou u stejného odboru sociálně právní ochrany dětí, a následně pak soudu rozdílně posuzovány. Pro neúspěšné žadatele je pak tato situace velmi nepřehledná a nepochopitelná.

5. 3. 1 Prarodiče v roli pěstouna

Specifickou výhodou prarodičů je, že mají rodičovskou zkušenost, dále mají bohaté životní zkušenosti, které jim umožňují nadhled a určitou toleranci a rozvahu. Stává se, že jsou v důchodovém věku, takže mají čas a prostor dítěti zajistit péči, předpokládá se, že mají vyřešenu svoji existenci či pracovní ambice. Rizikem péče prarodičů může být věk, zdravotní stav, celková únava.

Generační rozdíl může způsobit potíže v soužití a vzájemném pochopení. (Pazlarová, 2016)

Respondent č. 3: „U jedné pěstounky aktuálně řešíme to, že její zdravotní stav je tak špatný, že svěřené dítě spíš pečuje o ni než ona o něj.“ Respondent č. 4 sdílel tuto zkušenost: „V jedné rodině neustále řeším s pěstouny a svěřeným dítětem to, že slečna nemá uklizený pokoj, pěstounka jí neustále říká, co všechno musela doma ona dělat v jejím věku, což situaci vůbec neřeší a slečnu to spíš naštvě, než by ji to motivovalo.“

Dílčí shrnutí č. 10

Tato část byla velmi diskutovaným tématem u respondentů, většina z nich narážela na vyživovací povinnost, kterou prarodiče k dětem mají, takže nevidí důvod, proč by na ně mělo být pohlíženo jako na „cizí pěstouny“. Často se objevoval názor, že právě prarodiče můžou za „nefunkčního“ rodiče dítěte. Většina respondentů naráží na problematiku vysokého věku prarodiče.

5. 3. 2 Sourozenec v roli pěstouna

Jedná se o případ, kdy starší zletilý sourozenec přebírá péči o svého mladšího sourozence. Rozhodnutí soudu svěřit dítě do péče staršího sourozence je jedno z nejtěžších. Mladý člověk má sám o sobě řadu složitých věcí ve svém životě, nemá zkušenosti s výchovou, řeší partnerské vztahy, zaměstnání, finanční nestabilitu a na druhé straně cítí zodpovědnost za sourozence. Určitým rizikem může být to, že bude obtížné nastavit potřebné hranice, často to může působit konflikty s partnerem pěstouna. (Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte)

Respondent č. 2 uvádí: „Každý ze sourozenců měl jinou matku, ...změnou situace v rodině, která vedla k tomu, že starší sestra se stala poručnicí se stav změnil k lepšímu.“ Respondent č. 5 sdělil: „Nově spolupracuji s rodinou, kdy pěstounka po dosažení zletilosti a vytvoření si vlastního zázemí zažádala

o svěřeni dvou sourozenců, kteří byli umístěni v dětském domově a se kterými byla v kontaktu.“

Dílčí shrnutí č. 11

V této části většina respondentů viděla jediné riziko, jinak je sourozenec v roli pěstouna vnímán pozitivně. Jako riziko je vnímání sourozence jako určité autority pro dítě, je to o to těžší, když sourozenec nemá zkušenosti ve výchově.

5. 3. 3 Tety a strýcové v roli pěstouna

U skupiny tet a strýců bývá výhodou zpravidla jejich přiměřený věk vůči svěřenému dítěti. Tety a strýcové mají běžně již vlastní rodičovskou zkušenost a především vyřešené praktické stránky života, jako například bydlení, práci, partnerské vztahy apod., takže na ně tyto starosti nemusí doléhat (tak jako například u sourozenců). A na rozdíl od prarodičů se zpravidla ještě neobjevují zdravotní obtíže spojené s věkem.

Riziko, které často nastává, nalézáme ve skloubení pracovního a nového rodinného života, kdy je rodina povinna řešit různé praktické změny. Další úskalí, které u této skupiny pěstounů spatřuji, může být přijetí dítěte do rodiny, kde již další děti žijí. Zde může dojít k narušení jejich každodenního života a životního stylu. Je třeba počítat s tím, že sžívání nemusí být zrovna nejsnadnější. (Pazlarová, 2016) O tomto typu příbuzných v příbuzenské pěstounské péči jsem s respondenty nemluvila.

Nejrůznější přístupy k příbuzenské pěstounské péči v zahraničí:

Model č. 1 - příbuzenská péče je vyčleněna z náhradní rodinné péče a to nejen finanční podporou, ale také specifickou odbornou pomocí. Příbuzní mohou dostat zvýšenou podporu na základě žádosti a posouzení úřadem (Spolková republika Německo).

Model č. 2 - příbuzenská pěstounská péče je součástí systému náhradní rodinné péče, je upravena v oblasti hmotné podpory, resp. hmotná podpora je nižší než

u pěstounské péče (například Slovensko).

Model č. 3 – je podobný systému v ČR, příbuzenská pěstounská péče je součástí systému náhradní rodinné péče a hmotná podpora jako stejná jako u péče cizích osob (například Anglie).

Model č. 4 - v jednom státě existuje několik přístupů k péči příbuzných (Rakousko).

Model č. 5 – zde se objevují netradiční (komunitní či síťové) formy příbuzenské náhradní rodinné péče (Dánsko). (Analýza situace příbuzenské pěstounské péče).

Jedna z mých otázek na respondenty byla ta, zda současnou právní úpravu vidí jako přínosnou nebo by potřebovala změnit.

Respondent č. 3: „Není možné slučovat příbuzenskou pěstounskou péči a profesionální dlouhodobou s přípravou a prověřením uchazečů. Je třeba nastavit systém finanční podpory a podpory formou doprovázení pro děti v péči třetí osoby a odlišit od pěstounské péče.“ Respondent č. 4: „Myslím si, že příbuzenská péče by měla být oddělena od klasické pěstounské péče, protože příbuzenští pěstouni mají zcela jiný motiv a potřeby pomoci doprovázení než klasičtí pěstouni, kteří si berou cizí dítě z ústavní péče. Měla by být oddělena jak v rovině psychologické pomoci, tak v rovině finanční. U příbuzenské pěstounské péče by mělo být přiznání finanční pomoci individuálně posouzeno, existuje nám vyživovací povinnost rodičů a vyživovací povinnost mezi potomky a předky.....v podstatě by měl vzniknout nový model cizí péče. Moje výhrada k příbuzenské pěstounské péči je taková, že při současném nastavení je institut pěstounské péče zneužíván.“ Respondent č. 5: „Tak vzhledem k tomu, že žádná úprava příbuzenské pěstounské péče není, mám k její právní „ne“úpravě velkou výhradu a to tu, že by určitě nějaká být měla. Příbuzní dětí neprochází žádnou povinnou přípravou na pěstounskou péči. Stejně tak tomu je i v případě,

že vztah mezi dítětem a osobou pečující je již utvořen vztah a návrhvatel podá žádost o svěření konkrétního dítěte do pěstounské péče. Myslím si, že když tito pěstouni pobírají dávky pěstounské péče, měli by bez výjimky touto přípravou projít. Nehledě na to, že osobně se domnívám, že by příbuzní přímí, jako babička, děda neměli vůbec dostávat odměnu pěstouna, protože jsou prostě rodinní příslušníci. Osobně se v našem kraji setkávám s tím, že peníze určené pro dítě stejně neputují na úhradu jejich potřeb, ale na úhradu potřeb a pohledávek pěstounů.“

Dílčí shrnutí č. 12

Většina respondentů doporučuje vyjmout příbuzenskou pěstounskou péči mimo systém základní pěstounské péče, většina je pro zásadní změny.

Statistické informace k příbuzenské pěstounské péči v ČR

V roce v letech 2015 a 2016 bylo nově do náhradní rodinné péče svěřeno více než 5 000 dětí. V polovině případů (v různých formách této péče) šlo o péči příbuzných (51,7 % v roce 2015, resp. 51,4 % v roce 2016). Největší podíl příbuzenské péče byl zaznamenán u svěření dítěte do péče jiné osoby podle § 953 občanského zákoníku (81,7 % v roce 2015 a dokonce 83,1 % v roce 2016) U pěstounské péče činil podíl dětí svěřených do péče příbuzných v roce 2015 66,4 %, v roce 2016 stoupl na 68,4 %. Obdobný podíl byl u osobní péče poručníků (59,9 % v roce 2015, v roce 2016 došlo k mírnému poklesu podílu příbuzných na 54,2 %). Nejmenší podíl příbuzenské péče je (vzhledem k charakteru tohoto institutu celkem pochopitelně) u pěstounské péče na přechodnou dobu a také u osvojení, které se rovněž až na výjimky (tety, strýcové a další vzdálenější příbuzní dítěte) týká především „cizích osob“.⁹

⁹ Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí V (MPSV) 20-01 za rok 2016.

V Evropě lze identifikovat řadu typů pěstounské péče, které se snaží naplňovat potřeby dětí i jejich rodin

Příbuzenská pěstounská péče

Dítě je svěřeno do péče někomu z dospělých příbuzných. Jde o nejstarší formu péče o děti, které nemají odpovídající zázemí ve svých rodičích, a proto je v mnoha zemích tradičně podporována.

Tradiční pěstounská péče

Pěstounská rodina pečuje o dítě, které nemá odpovídající zázemí v biologické rodině, ale nijak se nevymyká psychickým stavem a vývojem svým vrstevníkům.

Specializovaná pěstounská péče

Pěstouni musí být speciálně proškoleni a v rámci denního kontaktu s dítětem používají zvláštní terapeutické postupy. Tento typ péče je určen pro děti, které mají závažné emoční, mentální nebo fyzické potíže.

Profesionální pěstounská péče

Pěstounství je pojímáno jako profesní aktivita, ohodnocená platem. U tohoto typu péče se od pěstounů očekává, že mají kvalifikaci v některém z oborů spadajících do sociální oblasti (speciální pedagogika, psychologie, sociální práce apod.).

Krizová pěstounská péče

Dítěti je poskytnuto dočasné zázemí v průběhu krizové situace. Tato péče trvá do té doby, než se krizová situace vyřeší a stanoví se systém kontroly v původní biologické rodině.

Odlehčovací pěstounská péče

Tento typ péče se obvykle vztahuje ke krátkodobým časovým úsekům, jako je například víkend nebo půldenní pobyt, ve kterých si speciálně proškolení pěstouni berou těžce postižené děti, aby ulevili jejich biologickým rodinám od každodenní psychické i fyzické zátěže.

Podpůrná pěstounská péče

Pěstounské rodiny poskytují sociální podporu, ať už emoční nebo například informační, biologickým rodinám dětí v tíživých životních situacích.

Privátní pěstounská péče

Rodiče ohroženého dítěte najdou náhradní pěstounskou rodinu vlastní cestou, bez využití systému sociálního zabezpečení.

Kromě těchto nejobvyklejších typů pěstounské péče je možné v jednotlivých evropských státech najít další specifické varianty. V Srbsku například existuje možnost umístění ohroženého dítěte společně s jeho biologickou matkou. Z hlediska okolností, za kterých je dítě umístěno do pěstounské péče, se rozlišuje mezi dobrovolným umístěním dítěte, se souhlasem biologických rodičů, a umístěním z rozhodnutí soudu (takto to funguje například v Itálii).

Jednou z klíčových podmínek kvalitního systému pěstounské péče je efektivní systém získávání motivovaných pěstounů a další práce s nimi, včetně monitoringu. A jak se liší v jednotlivých státech podmínky pro udělení licence k pěstounství na základě toho, o jaký model péče se jedná? Ve Skotsku, Polsku a některých zemích Rakouska nemusí procesem náboru a proškolení projít rodiny, které vykonávají příbuzenskou pěstounskou péči. Samozřejmě i tyto

rodiny podléhají monitoringu kontrolních orgánů. Naopak ve Švédsku jsou si před zákonem všichni rovni, a bez ohledu na to, zda je se svěřeným dítětem poji příbuzenský vztah, musí všichni potenciální pěstouni absolvovat stejnou proceduru.

Instituce, které odpovídají za propagaci pěstounství, nábor rodin, jejich vzdělávání a monitorování, se taktéž v jednotlivých státech liší. Jsou to státní orgány, neziskové organizace, ale i lokální autority.¹⁰

Tabulka č. 2

Statistické informace k pěstounské péči na Mostecku¹¹

Počet umístěných dětí	2011	2012	2013
Pěstounská péče	98	100	98
Poručenství s osobní péčí poručníka	21	22	18
Výchova jiné fyzické osoby než rodiče	149	157	166
Celkem	268	279	282

(vlastní tvorba)

Shrnutí

Pomocí dílčích shrnutí se mi podařilo zjistit informace pro zodpovězení mé hlavní otázky, resp. mého cíle: „Jaké jsou výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče z pohledu doprovázejících pracovníků?“

Jako výhody jsou brány to, že dítě zůstává ve známém prostředí a je zachován vztah s jeho širší rodinou, což působí dobře na jeho psychiku. Dále je jako výhoda vnímáno to, že je zachována jeho rodinná identita a dítě nemusí řešit otázky typu, odkud pochází, kdo je jeho rodina.

Mezi rizikové faktory bylo zařazeno to, že často důvodem zájmu o příbuzenskou pěstounskou péči jsou nové finanční zdroje pro rodinu, často

¹⁰ <https://www.mpsv.cz/cs/16318>

¹¹ Zdroj: Magistrát města Mostu, odbor sociálních věcí.

jsou vynaloženy na výdaje pěstouna než ve prospěch svěřeného dítěte. Jako další riziko je vnímáno opakování špatných výchovných modelů v rodině a nedostatečné schopnosti pěstouna ve výchově dítěte, protože neprošel „klasickým výběrem“. Jako rizikové je vnímáno i to, že jsou prarodiči pěstouny, což ve většině případů nemá dobrý vliv na situaci dítěte.

Dalším zjištěním bylo to, že by se příbuzenská pěstounská péče měla vyjmout ze systému pěstounské péče, měla by být u ní provedena samostatná právní úprava. Změněn by měl být také systém dávek.

Závěr

V úvodu mé práce jsem si stanovila, že se chci věnovat tomu, jaké jsou výhody a rizika příbuzenské pěstounské péči, protože tato problematika je v posledních letech velmi diskutovaným tématem. Na tuto skutečnost jsem narážela také v praxi, proto mě samotnou zajímalo, jak to tedy je.

V první části této práce jsem se věnovala hlavně teoretickým poznatkům, které nabízí dostupná literatura. Byl zde kladen důraz na význam znalosti vlastní identity dítěte, jeho kontaktu s biologickou rodinou, i když se jedná o tu širší a také nato, že v okruhu rodiny je větší předpoklad, že odloučení od rodičů zvládne.

Na druhou stranu se v literatuře objevila řada rizik, které příbuzenská pěstounská péče skrývá, jako je například nekompetentnost pěstouna, protože nemusel projít klasickou přípravou, dále také to, že je občasným jevem, že zájmy příbuzných pěstounů jsou s rozporem zájmů dítěte, jako je například zájem o finance. Za důležité jsem si kladla zmapování systému náhradní rodinné péče v České republice a pak konkrétně pěstounské péče, aby byly jasné možnosti řešení situace dítěte, které jsou k dispozici.

Poté jsem se podrobněji věnovala tématu příbuzenské pěstounské péče, která je klíčová pro zmapování výhod a rizik této formy náhradní rodinné péče.

Následující část byla věnována poznatkům z praxe, pro které jsem si vybrala doprovázející pracovníky, kteří přicházejí s rodinami nejčastěji do kontaktu, takže mohou posoudit, co je pro dítě přínosné a co je riziko. Zvolila jsem si interview jako metodologii výzkumu, protože to byl nejlepší způsob, jak se dozvědět od doprovázejících pracovníků jejich zkušenosti a jejich cenné názory. Oslovila jsem 12 respondentů a se spolupráci nakonec souhlasilo 6 respondentů, kteří jsou z více organizací, ze státních i nestátních.

Poslední část a to empirickou, kde bylo mým záměrem pomoci odpovědi

na dílčí výzkumné otázky najít odpověď na základní výzkumnou otázku:

„Jaké jsou výhody a rizika příbuzenské pěstounské péče z pohledu doprovázejícího pracovníka?“

V této části jsem prezentovala data získaná skrze dotazování doprovázejících pracovníků, ze kterých jsem vyvozovala závěrečná zjištění.

Závěrem bych chtěla zhodnotit, že v rozhovorech s pracovníky se mi potvrdil většinový názor odborné veřejnosti, která na různých setkáních a konferencích přikládá k názoru, že je třeba příbuzenskou pěstounskou péči vyčlenit z „klasické“ pěstounské péče, stanovit jasná pravidla pro péči příbuzných o svěřené děti a také příbuzné více vybírat, protože pouze příbuzenská vazba je jediným kritériem výběru v některých případech. Z rozhovorů vyplývá, že doprovázející pracovníci vnímají pozitivně to, že dítě má možnost zůstat v širší biologické rodině, vnímají dobrý vliv na jeho psychiku a také na lepší kontakt s biologickým rodičem. Jen je potřeba velmi individuálně pracovat se situací dítěte, aby byl opravdu nejlépe vyhodnocen jeho zájem a ne jen to, kam dítě „uklidit.“ Nejvíce rozdílných názorů se objevilo kolem dávek, které by příbuzný pobíral. Většina se shodla na změně, ale ne na konkrétních částkách. Jsem ráda, že se nepotvrdil názor, který se objevuje v médiích, že příbuzní si děti berou pouze s vidinou přísunu finančních prostředků. Doprovázející pracovníci se více méně shodli na tom, že těchto případů je minimum, spíše se jedná o sekundární jev. Tato práce mi přinesla poznání, že práce s pěstounskými rodinami má smysl, protože není důležité to, jak vnímám pěstouna či jeho motivy, ale jak to vnímá dítě, zda řešení jeho životní situace bylo „výhodou či rizikem“ pro jeho další život.

Seznam literatury

GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1788-3.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. 2007. K některým právním aspektům náhradní rodinné péče: tzv. příbuzenská pěstounská péče. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče: Sborník ze VII. celostátního semináře NRP Brno, 10.-11. října 2007*. Brno: Triada.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

NOŽÍŘOVÁ, Jana. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7.

PAZLAROVÁ, Hana, ed. *Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.

Reichel, J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing.

ŠTĚRBOVÁ, D., KALÁBOVÁ, S. 2009. Dítě v péči prarodičů a jiných příbuzných. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče: Sborník z IX. celostátního semináře Brno, 30. 9. – 1. 10 2009*. Brno: Triada.

UHLÍŘOVÁ, V. et. al. 2010. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cít.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Internetové odkazy

- mpsv.cz
- pravonadetstvi.cz
- adopce.com
- nadacejt.cz
- pestounska-pece.cz
- Může se stát. pěstounem
- slovník-cizich-slov.abz.cz

Zákony

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 94/1963 Sb., O rodině

Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí - původní znění. (1999)

Seznam tabulek

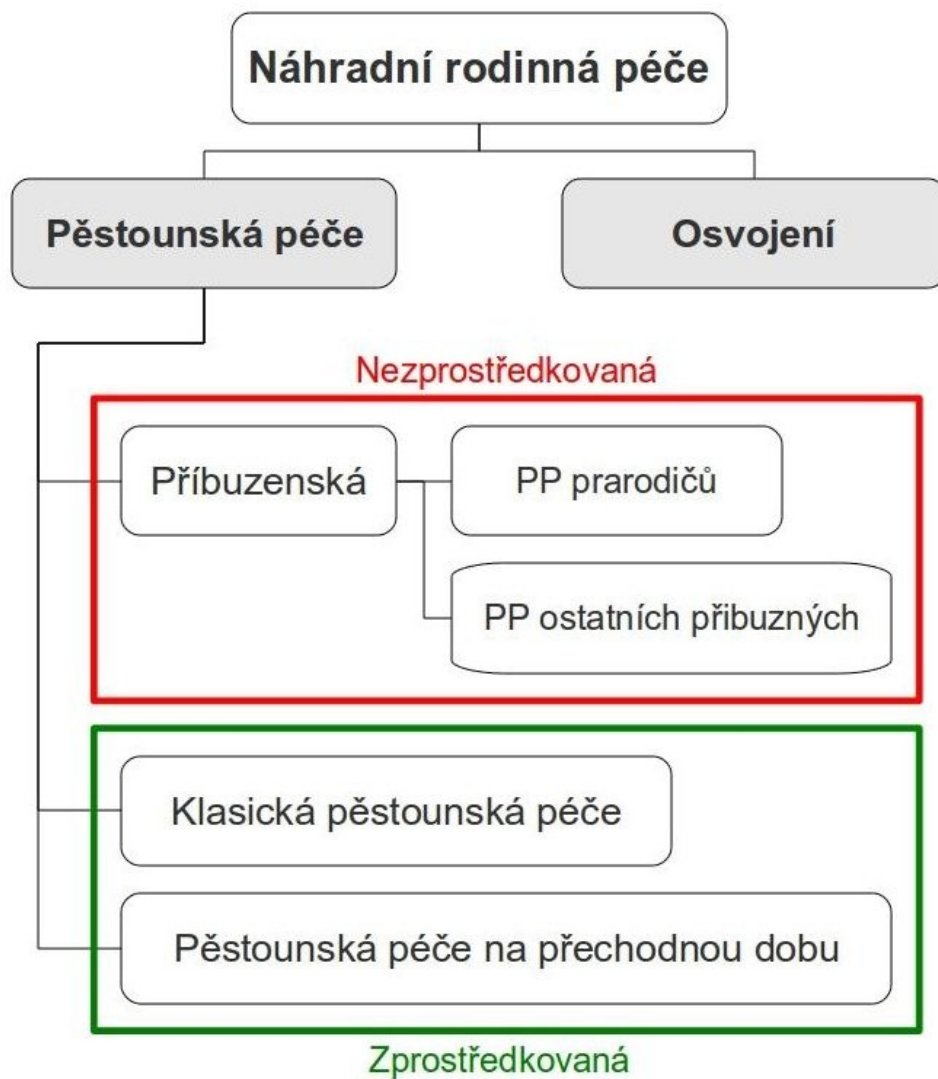
Tab. č. 1 – Konkrétní částky závisejí na věku dítěte

Tab. č. 2 - Statistické informace k pěstounské péči na Mostecku

Seznam zkratk:

SPOD Sociálně právní ochrana dětí
NRP Náhradní rodinná péče
OSPOD Oddělení sociálně právní ochrany dětí
SSP Státní sociální podpora
ČR Česká republika
IPOD Individuálním plánem ochrany dítěte
ČCE Českobratrská církev evangelická
OZ Občanský zákoník
PPPD Pěstounská péče na přechodnou dobu

Přílohy

Zdroj: pestounská-pece.cz

Role veřejné správy v oblasti pěstounské péče (přehled)

Obecní úřad obce s rozšířenou působností (OSPOD)

- ✿ vyhledává vhodné uchazeče o náhradní rodinnou péči
- ✿ poskytuje poradenskou pomoc těmto uchazečům, přijímá žádosti o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče
- ✿ vede dokumentaci dětí, pro něž je vyhledávána náhradní rodinná péče
- ✿ uzavírá dohody o výkonu pěstounské péče, vydává správní rozhodnutí v případech, kdy dohoda není uzavřena
- ✿ provádí dohled nad průběhem náhradní rodinné péče

Krajský úřad

- ✿ zajišťuje přípravu osob vhodných stát se osvojiteli a pěstouny
- ✿ poskytuje poradenskou činnost pěstounům a osvojitelům
- ✿ provádí zprostředkování náhradní rodinné péče (výběr vhodných náhradních rodičů pro dítě)
- ✿ vede evidenci osob vhodných pro náhradní rodinnou péči a dětí, jimž je potřeba náhradní rodinnou péči zajistit
- ✿ vydává pověření k výkonu sociálně-právní ochrany
- ✿ uzavírá dohody o výkonu pěstounské péče
- ✿ provádí kontrolní a metodickou činnost vůči obecním úřadům

Osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany („pověřené osoby“)

Jde o fyzické a právnické osoby, které disponují speciálním pověřením od krajského úřadu. K jeho získání je nutno splnit řadu podmínek (odborná způsobilost, dostatečné technické a materiální zázemí atd.). Pověřené osoby mohou vykonávat tyto činnosti:

- ✿ vyhledávat osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny
- ✿ vyhledávat děti, kterým je potřeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí